

POD LIPO

Pogovori s slovenskimi zadrugarji.

Družinski mesečnik za vse, ki so dobre volje.

Izbaja enkrat mesečno v Ljubljani. Naročnina Din. 36 na leto, mesečno Din. 3.

Uredništvo in uprava: Ljubljana, Prule št. 15.

Leto I.

V Ljubljani, 15. aprila 1924.

Štev. 4.

Vsebina: *Thomas Carlyle:* Aforizmi. — *Čulkovski:* Jaz. — *Štefan Grosmann:* Dobrotnik. — *Čulkovski:* V soteski. — *R. G-h:* Tomaž Münzer. — *H. C. Andersen:* Mesec pripoveduje. — *Ivo Šorli:* Gašperčkove zgodbe in dogodbe. — *A. K.:* Vilim Bukšeg. — *Melchior Čobal:* Moji spomini. — *Ivan Hladnik:* O naših vodnih silah. — *Na platnicah:* Zbirajmo sile — LISTEK.

ZADRUŽNA BANKA V LJUBLJANI

Ustanovljena l. 1920/21. Brzjavni: Zadrubanka Ljubljana. Telefon št. 367.

Menjalnica in ravnateljstvo: Ljubljana, Aleksandrova cesta št. 5.

Delniška glavnica dovoljena Din 5,000.000.

Delniška glavnica vplačana Din 3,000.000.

Sprejema hranilne vloge na hranilne knjižice in tekoči račun. Obrestuje naložen denar zelo ugodno po dogovoru. Izvršuje kulantno in najvestneje vse bančne posle in vse finančne transakcije. Pošilja denar v inozemstvo; kupuje in prodaja vrednostne papirje. V vsakem slučaju, ki se tiče delokroga banke in bankarskih pravil, se je obrniti na banko, ki bo radevolje dala vse informacije.

Splošno kreditno društvo v Ljubljani

Ustanovljeno l. 1898.

r. z. z o. z.

Ustanovljeno l. 1898.

Hranilne vloge se sprejema na knjižice in tekoči račun in obrestuje po dogovoru. Od leta 1912 sodelujejo v upravi zastopniki zadržno-organiziranega delavstva.

Deleži: K 170.000

Rezervni sklad: K 140.000.

Hranilne vloge: K 7.000.000.

ZBIRAJMO SILE.

Moč zdravega, širokega gibanja je v njegovih strnjenih drobcih. Zato pravimo, da se morajo vse sile združiti v veliko enoto, ki bo sposobna graditi in dograditi našo veliko gospodarsko, politično in kulturno stavbo.

Svetovna vojna je razbila in uničila plodove celih generacij. Povzročila je ogromno materijelne, a še več moralne škode. Kdo naj ozdravi bolni svet? Ali kapitalizem, ki je izzval vojno, ali proletarijat, ki je poklican po nujnem zakonu človeškega razvoja, da reši človeški rod popolne propasti?

Posledice svetovnega pokolja čutimo še danes; obenem pa vidimo tudi že znake novega življenja. Počasna in težka je pot proletarijata; polna zmot. Pada in vstaja. Vendar abotno bi bilo pričakovati, da se more svet dvigniti iz svojih tisočletnih tečajev v kratki dobi ene ali dveh generacij. Glavno je, da ta boj traja dalje, da je ni moči, ki bi mogla prepričati njegove končne zmage.

Znamenje političnega doraščanja novega razreda je zavest, ki se v zadnjih letih bolj in bolj krepi, da je treba poleg teoretičnega in agitačnega, tudi mnogo praktičnega dela, da se vsposobi delavski razred za svoje višje naloge v bodočnosti. Vzporedno s tem raste tudi zavest, da se ne smejo sile cepiti, nego zbirati in zbirati, vse do poslednjega drobca, ker polje je brezmejno, dela in prostora za vse.

Dve nujni nalogi ima proletarijat pred seboj: razširjenje kulturnega dela in okrepitev svojih gospodarskih ustanov. To svojo nalogo bo mogel uspešno izvršiti, samo če bo znal izrabiti in koncentrirati vse sile, kolikor jih more dati mlado razredno socialno gibanje.

Pogrešamo zlasti mladino pri delu, ki naj bo naša nova generacija. Žal, večina delavske mladine tava po krivih potih, uničuje sebe samo v buržoaznih organizacijah, ali pri vinu in brezmiselnem življenju. Zato je treba vprašanju organizacije in vzgoji mladine posvetiti vso skrb. Starejša generacija je postavila temelje organizacije, izbojevala najprimitivnejše svoboščine; korak dalje bo mogoč, samo če ojačimo naše vrste z novimi svežimi silami. Pri delu za organizacijo mladine pa ne sme igrati glavno vlogo samo telovadba in slično, nego v prvi vrsti knjiga, časopis, lepa pesem, lepa povest, lep roman, primerna socialna ali zgodovinska razprava. Organizacija mladine naj vzgaja: značaj je.

Koliko je na tem svetu lepega, ki je vsakemu, tudi najbolj revnemu bitju, dostopno! Cvetoča polja, visoke gore, bistre vode; ves kras brezmejne in nepregledne prirode, ki jača telo in krepi duha! Pa vsa bajna melodija in lepota misli in besed, ki jih je človeški duh nabral v svojih knjigah. Koliko jih je izmed naše proletarske mladine, ki so se naslajali in vadili ob čitanju Zolovih romanov, Tolstojevih umotvorov, Gorkijevih povesti, Miltonovih kreacijah, Walt Withmanovih pesmi?! In vendar je vsa ta divni miselni svet, ki enako pogledu na prirodo, osvaja, krepi, dviga in oplemenjuje človeško dušo in razum, vsem, prav vsem lahko pristopen.

Tu treba zamujeno popraviti. Poudivjanost, ki je morala slediti petletnemu organiziranemu pobijanju, se more ublažiti in polagoma popolnoma odpraviti samo z pomočjo prirode ter zdrave knjige in vzgojnega časopisa.

Obstoječi režim nima interesa, da se človeški rod moralno boljša. Nasprotno. Čimbolj divji je narod, tem »hrabreja« je njegova vojska. Kapitalizmu pa gre v prvi vrsti za močne armade, ki naj branijo njegove privilegije. Nam pa za mir, za mirni razvoj človeštva v sreči in svobodi. Naše poslanstvo pa bodo mogli razumeti v vsej svoji brezbriznosti in globokosti, samo tisti, ki bodo opojeni lepote in resnice, kakor se jo more črpati le iz večnih, neusahljivih virov zdrave, človeške umetnosti in objektivnega znanstvenega raziskovanja.

Največji duhovi starih in novih časov, niso pisali svojih umotvorov za maloštevilno kasto privilegiranih, ki so česče še manj dostopni lepoti in plemenitosti nego najbolj zanemarjeni sloji. Pisali so jih za ljudstvo in z namenom, da pomagajo človeštvu pri njegovem vsestranskem delu za izpopolnitev.

Zato zbirajmo sile! Staro in novo, kar je že omahnilo in kar je še neiskušeno, vsi sploh, ki so ostali zvesti delavski družbi, ki so dobre volje in hočejo pomagati pri tem težkem, a plemenitem delu, vsi morajo zopet v eno enoto, da bo mogoče dovršiti, kar se je začelo, in pritegniti novi rod, ki mora z nami, če nočemo, da postane brezvesten uničevalec naših vzorov.

Vse delavske sile v eno fronto in vsak na svoje mesto, da popravimo zamujeno, in dohitimo srečnejšo prihodnjost!

THOMAS CARLYLE:

Aforizmi.

(Iz knjige »Delati in ne obupavati«.)

I.

Kdor oznanja to, kar resnično občuti, najde vedno ljudi, ki ga bodo poslušali in naj bi bile zapreke še tako velike.

II.

Kdor hoče pošteno delovati, mora imeti na vsak način trdno vero. Kdor išče za vsak svoj korak soglasja sveta in kdor njegovega priznanja ne more pogrešati, in mu celo svoje prepričanje podredi, je le slaboten sluga, ki čaka migljajev; vsako delo, katerokoli bi se mu zaupalo, bi se ponesrečilo. Vsak tak človek prispeva dnevno k neizbežnemu porazu. Vsako delo, ki ga na tak nepošten način izvršuje, samo radi zunanje-ga bleska, je novo pohujšanje in povzroča novo bedo.

III.

Človek, ki bi rad delal, pa ne najde dela, je znabiti najžalostnejša slika, ki nam jo nudi neenaka razdelitev sreče pod solncem.

IV.

Nadarjen človek more biti rojen v kakršnemkoli veku svetovne zgodovine, vedno najde dovolj prilik za udeleževanje; ker nemogoče mu je vstopiti v življenje, v katerem bi ne bilo dovolj nasprotij izravnati in kjer bi ne bilo dovolj zaprek premagati, za kar je potrebna vsa njegova moč, če sploh zadostuje. Povsod se nahaja človeška duša med skrajnim obzorjem luči in skrajnim obzorjem teme, na mejah dveh večno nasprotujočih si kraljestev, potrebe in proste volje.

V.

Človek, prav sedaj imaš svojo preizkušnjo; nikdar ne doživiš več druge. Večnost bo hitela mimo, a tebi ne bo nikdar več še ena preizkušnja podeljena.

VI.

Resnična je ona stara basen o sfingi, ki je ležala ob veliki cesti in stavila mimoidočim uganjke in jih je raztrgala, če jih niso znali rešiti.

In taka sfinga je naše življenje.

VII.

Zakon narave je tak, da imajo vse vrste idealov tudi svoje gotove meje, svoje perijode mladosti, zrelosti, popolnosti, razpada in končne smrti in minulosti. Nič se ne rodi, kar ne bi poginilo.

VIII.

Človek, ki hoče živeti, si mora s preirivanjem in s suvanjem delati pot skozi življenje. Pri tem bo tudi sam osuvan.

IX.

Človek naj nikdar ne toži čez čase, v katerih živi. To k ničemur ne vodi. Časi so slabi: torej, smo mi zato na svetu, da jih zboljšamo.

X.

Bogastvo sveta sestoji v njegovih človeških originalih. Po njih in njih delih je ravno svet in ne puščava. Spomin in zgodovina ljudi, ki so živeli — je moč sveta in njegova sveta last za vedno. To dvojje ga vzdržuje in mu pomaga krmariti po neznanih globinah časa naprej in naprej.

XI.

Naša dolžnost je, premagati bojazen. Pogumni moramo biti, iti moramo naprej, možato se osvoboditi, v premišljeni veri, da smo od višjih sil poklicani in izvoljeni, — in ne smemo se strašiti ničesar. V kolikor kdo premaga bojazen, za toliko je mož.

XII.

Kdor ne zna biti sluga mnogim, tudi ne bo nikdar zapovednik in pravi voditelj mnogih; — to je predpogoj pravega mojstrstva.

XIII.

Ovce se družijo v črede iz treh vzrokov: prvič zato, ker so družabnega zna-

čaja in rade skupaj hodijo; drugič radi svoje plašljivosti, ker se boje biti same; tretjič, ker je večina izmed njih dobesedno kratkovidna in ne znajo posamezno najti poti.

XIV.

Prijatelj, vsa slava in vse govorjenje trpi samo nekaj časa, in je neumno in neresnično. Le pravo delo, ki ga zvesto izpolnjuješ je večno, kakor vsemogočni Stvarnik sam.

XV.

Blagor ponižnim, blagor nepoznanim, kajti pisano je: »Ti si želiš velikih reči? Ne želi jih! Živi, kjer si, a živi modro in delavno.«

ČULKOVSKI:

Jaz.

Stojim na visoki gori
in se oziram po širnem prostranstvu;
in začutim da sem to jaz
ki se mu klanjajo vrhovi stoletnih jelk,
ki mu podstavljajo gore svoje granitne
hrbte
da svojo nogo na nje postavim.
Jaz sem, ki sem si podjarmil morja
in zemljo prisilil da mi daje tribut,
in jaz, ki se sprehajam nad oblaki.
Jaz sem, ki mi je ime zgodovina

in jaz, ki se zovem kultura;
meni služijo vsi elementi.
Jaz sem solnce in milijarde zvezd,
jaz sem vulkanska sila in droben črv.
V meni je začetek in konec vsega.
Jaz sem veselstvo in atom,
jaz sem Bog in demon.
Jaz sem vladar in jaz sem svoboda.
Jaz pojem himno sebi,
ker jaz sem vse
in jaz sem — — — — — nič.

ŠTEFAN GROSMANN:

Dobrotnik.

Na novo leto 1918 je razglasil ameriški milijonar Charles M. E. Chugge v njujorskih časopisih:

»Odločil sem se, da pošljem mladega proletarca, ki je delal že deset let v premogovnikih, na pot okoli sveta na svoje stroške. Na poti ga bo spremljal moj tajnik. Iz Njujorka odideta preko Japonske, malajskega arhipela, preko Indije, po Rdečem morju v Evropo, kjer odpočijeta na Rivijeri, potem preko Italije, Francije, Nemčije, Skandinavske in Rusije in Krima v Malo Azijo. Odtod v Egipt in v notranjo Afriko, in dalje ob obali v Kapstadt. Tudi Avstralijo lahko obiščeta, če se jima bo zljubilo. Potovanje traja tri leta; za predpriprave (učenje

jezikov itd.) je določeno eno leto bivanja v Njujorku.

Premogarji, najmanj 30 let stari, smejo vložiti prošnje; pogoji so:

a) prosilec mora dokazati, da je delal deset let kot premogar;

b) izkazati mora naravno inteligenco, dar opazovanja in živahen temperament;

c) zavezati se mora, da bo po izvršenem potovanju zopet delal deset let v istem premogovniku.

Protekcija je izključena. O prošnjah bo določalo šest neodvisnih moč, ki mi jih označijo najodličnejši ameriški pisatelji.

Določam za stroške potovanja 30 tisoč funtov šterlingov, ki omogočajo potovanje z vsem komfortom.

Moža, ki pojde na pot, hočem spoznati še-le po povratku s potovanja.

Charles M. E. Chugge.«

Izbera se je izvršila korektno in brez korupcije. Prispelo je skoro 6000 prošenj; izmed njih je komisija izbrala 240, ki so vse odgovarjale zahtevam razglasa. Potem je odločil žreb. Teda j povsem nepristransko. — 32 letni premogar Francis Rooth iz New Orleans-a je bil, ki ga je žreb osrečil za popotnika.

Rooth je bil samec. Človek bi mu prisodil štirideset let; seve trdo delo trinajstih dolgih let v globoki jami zariše pač svojo sled na mladem obrazu. Njegovo bradato obličje je bilo resno in upalo, oči pa še plamteče, vendar že nekako otožne. In njegova visoka postava se je že nekoliko upognila. Kot mladenič je zložil svoji mladenki nekaj pesmi, ki jih je sedaj priložil prošnji, čeprav že ni več razumel lepote izlivov svoje pomladansko-pijane mladosti. Pravzaprav je prošnjo le kar tako v šali spisal in odposlal, kaj še le da bi resno mislil, da izbere usoda njega. In ko so ga nekega jutra pozvali iz jame v družbino pisarno ter mu tam sporočili, da je on, Francis Rooth tisti srečni mož, ki pojde z denarjem milionarja Ch. M. E. Chuggeja okoli sveta, ni bil v prvem momentu prav nič srečen; besede je slišal, ali občutil in razumel jih pač še ni. »Vi se niti ne veselite?« ga je vprašal uradnik.

»O pač«, je odgovoril Francis Rooth, in se je trudil, da bi pokazal saj veselo lice.

Uradnik mu je prebral še enkrat vse pogoje, ki jih mora potrditi z lastnoročnim podpisom.

»Le eno je važno«, je rekel uradnik. »Vi se morate zavezati, da vstopite po poteku potovanja zopet za deset let v našo službo! Gospod Charles M. E. Chugge vas noče iz vašega poklica za vedno iztrgati in zato zahteva, da mu daste obvezno pravico, da Vas — kar menda ne bo potreba — celo z našo stražo, z našimi pinkertoni pripeljemo zopet na delo v jamo, če bi se vi branili priti prostovoljno. To so seve le najskrajnejše možnosti, ki pa najbrže ne pridejo v poštev. Ali pogodba je pogodba, in treba je pri sklepanju na vse misliti.«

Francis Rooth je podpisal.

Leto dni je živel v Njujorku; učil se je francosko, nemško, italijansko, učil se je imenitno se oblačiti, izvrstno jesti, občevati z damami. Poučevali so ga na klavirju; godbo je rad poslušal, ali uživati je doslej ni znal. Posečal je gledališča, obiskoval operne predstave; naučil se je veslati, krmariti, plavati. Zopet eno leto dni je bival v pristani na morskem obrežju v družbi mladega slikarja, ki mu je razodel krasote morja, čudeže zapadajočega solnca in veličastne lepote zime. S slikarjevo nečakinjo, s prijetno mlado gospico se je vozil ure in ure po morju, cele dneve je sam z njo ostal na morskih valovih v čudovito lepi jahti. Tako je bil deležen tudi najvišjega oblikovanja, ki ga dá samo ljubko, nežno srce.

14. oktobra 1920 se je ukrcal Francis Rooth na veliki angleški parnik »Viktoria«; mladi slikar ga je spremljal kot tajnik. Na ladji ju je čakal že odposlanec Mr. Charles M. E. Chugge-ja in izročil je »potniku okoli sveta« položeno knjižico, ki jo naj — poleg prvotno določene svote — vporablja tako, da v vsakem velemestu od Tokia do Stockholma porabi polnih tisoč funtov šterlingov, in sicer jih mora potrošiti točno tisoč v vsakem mestu!

Ni mogoče opisati, kako je Francis Rooth preživel ta tri leta! Japonski čudežni svet, pravečna krasota indijskih gozdov, eleganca Riviere, morske voznje polne solnca in zvezd, njegovo prijateljstvo s slikarjem, spočetka dopisovanje, polno hrepenenja po deklici iz obrežja, potem Pariz in njegovo razkošno življenje, lepote severnih krajev, noč v puščavi, pod rumenkastim nebom, in potem potovanje po transsibirski železnici skozi puščave in čudežno skrivnostno mirne kraje... In Moskva, veličastvo Kremla. Potem en mesec na Lidu, in Benetke, bajno kopanje v solncu poleg najlepših žen Evrope. V Rimu je padel na kolena pred Michel-Angelom, v Nizzu je preživel najbolj divji pustni čas na svetu; potem zopet naenkrat v Mali Aziji na pustih, izumrlih mestih, ki so pa mnogim presveti.

Od dne do dne je postajal mlajši. Njegov prijatelj slikar je imel priporočilna pisma na najbolj prijazne ljudi sveta. Spoznal je najodličnejše evropske pesnike; še več: spoznal je tudi one velike može vseh dežel, ki jim ni za

slavo, seznanil se je z najboljšimi značajmi sodobja, občeval je z najbolj zapeljivimi ženami, ostal pa je trezen in čuječ. Ni pozabil kvartirjev revščine, tistih prostorov, kamor sonce ne posije, kjer je doma nagota, ker ni obleke, kjer kraljuje umazanost, ker ni denarja za vodo; posetil je vse, ali se hitro umaknil, zopet hiteč dalje in dalje. Najsrečnejši dan je doživel na Javi. Pa o tem drugič.

Ko je 14. oktobra 1923 pristal v New Yorku, mislil je: da je sanjal eno dolgo noč. Hotel je posetiti gospoda Charlesa M. E. Chuggeja, da se mu zahvali, ali njegov prijatelj slikar mu je odsvetoval: »počakaj, kadar dobiš povabilo, se mu zahvališ.«

18. oktobra je bil zopet v New Orleansu. Prišel je v svoje staro stanovanje in strah ga je bilo: kaj, ta ozka, skromna in temna sobica naj bo njegovo pribežališče? Ali zgrabil je kovčke brez besede in okrasil je svoje stanovanje z vsem, kar je prinesel s pota: s perzijskimi preprogami, ogerskimi vezeninami, japonskimi lesorezi, s kitajskim porcelanom, s francosko svilo, z angleškim čajnim priborom, s turškimi pipami, z omaricami za metulje iz Brazilije, z nagačenimi ptiči iz Indije in s sto drugimi svetlimi zakladi.

20. oktobra pa je prejel sporočilo, da ima 22. oktobra zopet nastopiti službo v premogovniku, jama VII, tretja etaža. Spomnil se je pogodbe, spomnil na pinkertone, ki ga pridejo iskat, če se ne bo držal dogovorjenega.

22. oktobra je že sedel globoko doli v šahtu. Na pol nag, prsa posuta s premogovim prahom, pōten po celem telesu, samotni, le njegova mala lampa kraj njega. In tu mu je prebiti enajst ur! Na uho mu je pritekalo pokanje kamenja v taktu ure — od daleč je slišal zamolke udarce tovarišev, in svoj kruh je jedel iz umazahe črne roke. Sredi temne samote v jami se mu je naenkrat prikazal ocean v jutranji zarji, in zagledal je brezkončni, svetlobno-modro žareči horizont, in snežene pokrajine Norveške, pustno rajanje Nize in zdelo se mu je, da čuje vse bajne orkestre Pariza.

In zamahnil je s kladivom in mahal in mahal. Enajst ur je vendar prešlo.

Francis Rooth je bil tudi po delu čisto sam. Ni čutil potrebe govoriti, in smatrali so to za ošabnost.

Ni govoril z nikomur.

Tretji dan so ga nenadoma poklicali iz jame. Mr. Charles M. E. Chugge da ga pričakuje v salonu direkcije. Ali se noče preobleči? — Ne. — Tem bolje! Mr. M. E. Chugge ga hoče pravzaprav videti v rudarski obleki. — Francis Rooth hoče le po mal spomin na svojega dobrotnika naglo skočiti v svoje stanovanje. V minuti je bil že nazaj.

Francis Rooth je videl v salonu svojega dobrotnika M. E. Chuggeja prvič v življenju. Bil je to debelušen, bled mož lenih kretenj, ki je pravzaprav ležal v mehkih blazinah fotelja. Zdelo se je, da spi, le tolsta roka je na lahno pozdravila.

»Sedite, gospod Rooth in pripovedujte, kako se počutite.«

»Hvala lepa, raje stojim. Hočete li natančen opis ali v velikih obrisih? Naj pričnem z ukrcanjem?«

In bledo obličje se je smehljalo, leno in fino:

»Ne, ne; kaj še! Kako se s e d a j počutite, to mi povejte.«

Francis Rooth je slutil, ko je odskočil domov za eno minuto, da ga milijarder ne bo spraševal po doživljajih na potu okoli sveta. Zato je skrivil v žep mal spomin. No, zavoljo previdnosti je vprašal še enkrat:

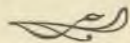
»Ali naj Vam pripovedujem o Indiji... o nordijskih nočeh... o naših lovih na tigre v Bengaliji?«

Bledo, tolsto lice se je nasmejalo še bolj leno, in mesnata roka je z debelim kazalcem proti tlom naznačila: »Ne, ne, spoštovani gospod, tega ne... O tem mi povejte, kako se s e d a j počutite tu doli v jami pod zemljo, kjer boste odslej živeli prihodnjih deset let.«

Tišina je nastala v salonu.

Francis Rooth je segel v žep, kjer je imel spominček, potegnil bliskovito naglo revolver ven in ga sprožil na svojega dobrotnika Mr. Charlesa M. E. Chuggeja. Trije briljantni strelji so ga zadeli: eden v čelo, dva v trebuh.

Ko je protnikom v New Orleansu končal opis svojega potovanja okoli sveta ter dovršil popis prvega in zadnjega snidenja s svojim dobrotnikom, so ga z vsemi glasovi obtožbe oprostili.

ČULKOVSKI:

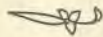
V soteski.

Globoko pod mano si koolje strugo
potoka šumenje peneče,
gotika sivih skal se dviga za mano
grozeče.

Blaznost vročih strasti spačenega svetá
se je v balzamičnem hladu divje romantike
razblinila v nič.

Nadl mano se dviga orel v čudovitih serpentinah
in vabi moje misli za seboj — — — — —

Moja duša moli — — — — —.

R. G—h:

Tomaž Münzer.

V dolgi vrsti herojev proletarske osvoboditve zavzema Tomaž Münzer odlično mesto ne samo radi svoje velike požrtvovalnosti, marveč zlasti radi svojega izrazito socialističnega pojmovanja. V petnajstem stoletju je pokrenil in vodil ljudsko gibanje na osnovi načel, ki so bila zelo blizu naukov modernega socializma.

Vedeti namreč moramo, da prvi komunistični manifest ni bil izdan šele leta 1848 po Marksu in Engelsu, nego mnogo prej, celo štiristo let prej, od Tomaža Münzerja in da je tudi ta manifest, kakor Marksov, izšel najprej v Nemčiji in bil istotako naslovljen na delavski narod.

Tomaž Münzer je bil duhovnik. Živel je v letih 1500—1525 v Mansfeldu in bil dnevna priča trpljenja tamošnjega rudarskega in kmečkega ljudstva. Življenje teh ubogih žrtev cerkvene in plemiške grabežljivosti, ki so morale delati noč in dan kot črna živina, ga je kmalu uverilo, da ne more niti luteranska cerkvena reforma dosti pomagati izstradanemu narodu, ki je bil enako brezsrčno izkoriščen i po katoliškem škofu i po protestantskem plemiču.

V glavi Tomaža Münzerja, duhovnika, ki je res gorel ljubezni do revnih, se je kmalu porodila misel, da sta i katoliški i protestantski papež enaka sovražnika trpečega nemškega ljudstva in da se je z vso vnemo bojevati proti obeh. Posvetil se je anabatizmu in začel pridigovati izmozganim in obupanim mansfeldskim rudarjem in kmetom nov evangelij skupnega upora proti obstoječemu režimu za svojo duševno in so-

cialno osvoboditev. Množica mu je sledila zamaknjena in verna. Samo njegova fanatična volja in njegova plamteča beseda je mogla vzbuditi iz tisočletnega spanja to amorfnó ljudstvo.

Kako silna, nezlomljiva in neizprosna je bila njegova volja in kako obenem globoko prepojena socialne zavesti, nam priča odstavek iz njegovega slavnega manifesta, naslovljenega na rudarje in kmete Mansfelda in Turinške:

»Kako dolgo boste še spali? Vstanite in izbojujte sveti boj! Čas je že! Francija, Nemčija, Italija že korakajo. Naprej! Naprej! Naprej! Nobenega obzira do krutih tlačiteljev. Prosili vas bodo kot otroci, vendar bodite neusmiljeni! Ogenj že gori! Naj bo vaše železo vedno namočeno v krvi. Delajte, dokler ne pride dan!«

Münzerjevo osebnost in njegov pokret bomo še najboljše razumeli, če si ogledamo tedanji politični in ekonomski položaj nemškega naroda.

Ko je začel Münzer pridigovati svoj socialni evangelij, so nemškega delavca in kmeta hudo izkoriščali država, cerkev in grajščaki. Ves spor med katoliškimi škofi in luteranskimi grajščaki je obstojal pravzaprav v tem, komu naj bo v izkoriščanje prepuščeno ubogo delavsko in kmečko ljudstvo: ali cerkvi ali plemstvu?

Ljudstvu so se nalagala taka bremená, da jih ni moglo, pa če je bilo še tako topo in resignirano, več prenašati. Kmetje so se pritoževali na vse strani, toda kdo naj da posluha sužnjem? Začeli so se upori. Zdaj tu, zdaj tam;

vsak upor je bil seve neusmiljeno zadušen v krvi.

Luteranska reforma ni imela na sebi nič socialnega. Nasprotno. Ker je ona utrjevala privilegije nemškega plemstva, so ti izrabljali svojo povečano moč na škodo lastnega ljudstva. Luter ni tega razumel, zato je pridno pomagal daviti nemški delovni narod. Kmetom ni šlo toliko za akademske spremembe verskega pojmovanja, oni so predvsem zahtevali odpravo kričočih socialnih krivic.

»Več svobode!« — je kričal Luter. Prav, ali za koga? Luter je hotel več svobode, to se pravi, več privilegijev za grajščake, za nemški gospodujoči razred; odrekel je pa svobodo delavcem in kmetom. In ne samo svobodo. Odrekel jim je tudi življenske pravice. Zanj so bili uporni gladujoči kmetje: »drhal tatinska in razbojniška!« Za nemškega kmeta je bil Luter ravno tako neusmiljen cerkveni poglavar kakor oni v Rimu.

Anabatist Tomaž Münzer je to tragedijo nemškega ljudstva dobro razumel in pri iskanju njenih vzrokov prišel logično do sklepa, da postoji poleg verskega vprašanja veliko socialno vprašanje, katero pa more rešiti samo delavski in kmečki proletarijat v neizprosni borbi proti vladajoči cerkveni in plemiški oblasti. »Svoboda in enakopravnost za vse; za vse enake dolžnosti in enaka sreča!« Tako je govoril in pisal Münzer in s tem pokazal, da je bilo njegovo razumevanje političnih, ekonomskih in verskih vprašanj tedanjega časa in njegova ljubezen do nemškega ljudstva gotovo vse večja in plemenitejša nego pri socialno reakcionarnem Lutru.

Münzer pa je mogel razumeti socialni problem njegovega časa, ker je neko razpoloženje, neka orientacija k novemu in boljšemu že precej globoko in široko zajela ljudske množice cele Evrope. Saj se je heretično gibanje širilo že nekaj stoletij in saj je znano, da so dajali temu gibanju impulz ekonomski in politični problemi onega časa. Verska stran ni bila bistvena stran heretičnega gibanja. Cerkev je pobijala in sežigala heretike predvsem zato, ker so delovali proti obstoječemu absolutističnemu režimu cerkvenih mogotcev, ki so takrat gospodovali tudi politično.

Najpogumnejši propovednik herezije — Frančišek Assiški, Savonarola, Bruno, Münzer, itd. — so bili samo glasniki onega splošno razširjenega gibanja, ki je združevalo trpeča ljudstva v koprnenju po nekem sicer še ne do kraja opredeljenem komunizmu, v katerem naj bi vladala pravica za vse in kjer bi se zlasti odpravil vir vsega zla, to je, privatna lastnina.

Silni upor turinških rudarjev in kmetov je bil plod tega gibanja in Münzer njegov največji in najvrednejši predstavnik.

Brezsrčnost grajščakov in krutost Lutrovih vojakov, ki so hoteli to gibanje izstrebili s sekiro, je dvignilo razjarjeni narod, ki se je osokoljen po ognjenih besedah in prorokovanjih Tomaža Münzerja zbral pri Mülhausnu in tam temeljito potolkel Lutrovo vojsko. Baš v Mülhausnu so nato Münzerjevi ljudje napravili prvi poizkus skupnega življenja. Razdelili so vse imetje in organizirali to svojo malo republiko na komunistični podlagi. Ustavo, ki določa za vse enake dolžnosti in pravice, je napisal Münzer sam.

Vendar se ta komunistična oaza v tedanjem divjem srednjeveškem svetu ni mogla dolgo držati. Luter je nabral novo vojsko ter jo pod vodstvom vojvode Brunswicka in drugih plemiških rabljev zagnal, po daljšem obleganju upornikov, proti obsovaženemu Münzerju in njegovim zvestim. Ustaši so se sicer držali hrabro, vendar, ker jim je zmanjkalo orožja, so bili premagani. Vzlic temu ni nihče zbežal. Oni revni kmetje iz Saške in Turinške, oni izstradani Mansfeldski rudarji so se mirno udajali in se pustili pobijati, vsi zamaknjeni v oni bajni novi svet, ki so ga videli že tako blizu. V njihovih očeh je gorel plamen sreče. Trpljenja niso čutili in ne smrti.

Nad 5000 upornikov je bilo na ta način ubitih na znani strašni »Gori smrti« pri Frankenhausnu. Pokazali so, da so znali junaško umirati, da pa niso znali ubijati.

Tomaž Münzer je vztrajal v borbi do kraja. Bil je vjet ter spomladi leta 1525 obglavljen.

Prvi poizkus komunizma je torej ponesrečil in prvi, najstarejši njegov teoretik in praktik Münzer, je mogel ob smrti samo še ponoviti svoj proroški

klic: »Naprej! Naprej! Svet je na pohodu!«

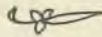
Da, ideja je bila že na pohodu, a bilo je treba še dolgih stoletij, preden je mogla docela dozoreti in najti baš v domovini Münzerja svojega največjega znanstvenika in reelnega utemeljitelja: Karla Marksa.

Komunistični manifest Karla Marksa je le logično znanstveno izpopolnjevanje komunističnega manifesta junškega Münzerja, kakor je današnje delavsko gibanje le popolnejša rezultanta naporov in žrtev davnih borcev

za svobodo in pravo iz vseh časov in vseh krajev. Ker pot do cilja ni kratka in velika zmaga brezpravnih more priti le po tisočeri porazih.

»Delajte, dokler ne pride dan!« je zapisal Münzer, ker je vedel, da je noč dolga in dan še daleč.

Proletarijat je njegov proroški klic razumel. Smrt Münzerja in njegovih zvestih sobojevnikov je bila le začetna etapa v tem orjaškem boju za prenovitev socialnih odnošajev. »Naprej, svet je na pohodu!«

H. C. ANDERSEN:

Mesec pripoveduje:

Videl sem kadeta, ki je postal oficir in se prvič pokazal v svoji krasni uniformi; videl sem mlado dekle, ki se je najskrbnejše oblekla za prvi ples in videl sem mlado, presrečno nevesto deželnega kneza v njeni sijajni poročni obleki; — ali kaj je to vse proti sreči, ki bi se mogla meriti z ono, ki sem jo opazoval danes zvečer. Videl sem dete, štiriletno dekletce. Oblečeno je bilo v novo, modro oblekco, na glavi blede-rdečkasti klobuček. Prav kar so jo oblekli. Moji žarki niso dovolj osvet-

ljevali, bilo je treba več svetlobe, več luči, da se vidi vse... Malo dekletce je stalo kot bi bilo iz lesa, pokonci kot lutka, ročici daleč stran od teleščka in prsteke na rokah široko drug od drugega. Ah, kako so se svetile njene očke in kako je vsa žarela od sreče. »Jutri pojdeš takšna na ulico«, ji je dejala mati, in mala je pogledala na klobuček in zopet po oblecki in zopet in zopet ter se je srečno nasmihavala. »Mati!« je rekla, »mati, kaj pa bodo psi mislili, ko bom tako lepa!«

IVO ŠORLI:

Gašperčkove zgodbe in dogodbe.

VII. Gašperček v senu in na gnoju.

Tako smo potem potovali tri, štiri mesece iz kraja v kraj, doživeli mnogo veselega in lepega, a tudi mnogo bridkega. Tu gospod in gospa nista mogla prehvaliti hrane in postrežbe, tam sta zopet tožila, kako sta si s slabo zabelo pokvarila želodec; tu so se trgali zasebniki za nju, kdo ju bo prenočil in pogostil, tam ju je stlačil gostilničar v kako podstrešje.

V Lipovcih, nekem manjšem kraju ob Bistrici, se je dogodilo celo, da ju je debeli župan odslovil kar na pragu, češ: »Samo otroke nam norite zdaj eden zdaj drugi! Danes pride Kalabrež z medvedom, jutri eigan z vrtiljakom! Tu ne bosta nič opravila, prijatelja! Najbolje, če gresta spet z Bogom!«

»S Kalabrežem me primerjajo!« je rekel mojster mračno, ko smo se odpejljali dalje.

»Ali mu zameriš?« se je zasmejala gospa. »Kaj pa mož razume? Čudno res, da prav umetniki tako malo razumete druge ljudi! Njega zanimajo kupčije, ki spet tebe ne. Toda oba sta potrebna na svetu. In še ne rečem, če bi nocoj niti za večerjo ne imela! Toda zdaj bi živela že mesece od tega, kar sva si prihranila. In jutri bo v Presečju gotovo spet polno!«

Toda niti nismo prišli do Presečja. Že čez pol ure nas je ustavil ljubeznivi nadučitelj tiste vasi.

»Kaj je vam medved debeli res napravil to sramoto?« se je razsrdil, ko mu je povedal mojster, kaj je doživel pravkar. »Pretil je, a le nisem verjel. Toda

zato si vas dovolim naprositi, ako bi se ustavili v naši skromni vasici in sprejeli moje povabilo, da sta z gospo moja gosta za nocoj!»

Skratka: tako se nam je godilo, zdaj bolje, zdaj huje; prav hudega nam pa res ni bilo nikoli.

Nam trem namreč, ki smo tvorili ožjo družinico: mojstru, gospe in meni. Kajti z mojimi tovariši smo postopali res bolj, kakor da niso bitja, ampak stvari. Čim je bila končana predstava, jih je mojster drugega za drugim snel z žic, pritrtil z nekimi posebnimi zaponkami na dno našega odra, ki je bil obenem zaboj, ter vse skupaj zaprl in zaklenil. Mi pa smo potem odšli. Tako sem tudi jaz sam prav za prav izgubil z njimi vsak stik in smo se videli samo pri predstavah. Kajti vaj, ponavljajoči vedno iste tri, štiri igre, seveda že kar nismo ineli več. Vendar ne bi bil nikoli verjel, da me tovariši mrzijo, kakor so mi pokazali to nekega večera.

Gospoda in gospo je bila namreč v nekem trgu velika družba domačinov ne odvedla, ampak naravnost odvekla kar z odra proč. In tu se je prvič dogodilo, da sta me pozabila na mojih vešalih. To me je pogrelo tem bolj, ker sem tisti večer igral še posebno imenitno. Ker bi mi bilo večno ponavljanje enega in istega le preveč pusto, sem po svoji navadi pokazal za nekak nameček spet nekaj novega: kako sprejemajo po raznih krajih domovine mene in našega mojstra. In tu sem si privoščil tistega debelega lipovškega župana tako, da je občinstvo kar stokalo od veselja.

Toda nehvaležnost je plačilo sveta! Prav del tega občinstva je pozabil potem takoj, da bi bil moral po predstavi povabiti kajpak tudi mene s seboj!

Tako sem torej obtičal med svojimi tovariši. In so me res, čim smo bili sami, začeli pikati in zbadati — najprej grof, potem Mataj, nato celo Špela in Pinkles, a na moje največje začudenje naposled še kraljevič; češ, naj tečem za onimi, da jih ne izgubim; in še posebno, ker se bodo brez mene gotovo smrtno dolgočasili!

»Tovariši!« sem se oglasil zdaj. »Krivico mi delate! Jaz bi se počutil prav dobro med vami, kakor sem se prej med vašimi predniki. Ni moja krivda, če me naša gospodarja jemljeta zvečer domov. Pozabljata pa, kakšne hude čase smo mi

trije že prebili, in da ste prišli vi na svet, ko je bilo najstrašnejše že za nami! Visel sem namreč nekega dne prav tako med svojimi tovariši, kakor nocoj med vami, ko so nenadoma vdrli k nam tolvaji, nas zvezali in prodali v suženjstvo. Vsi drugi so najbrže že davno žalostno poginili — jaz sem edini, ki me je mogel mojster še rešiti. Ne morete torej zameriti ne njemu ne meni, če vidite, da naju vežejo še posebno tesne vezi!»

Toda žal se je imelo pokazati takoj, da so bile vse moje besede zaman.

Nisem namreč dobro izgovoril, ko se zasveti spodaj pri vratih drobna lučka in se prikradejo v dvorano štiri sence. Nekaj časa stoje tam, potem se počasi bližajo. Svetiljko, razen za oko velike odprtine spredaj vso zavito v črn papir, nosi dečko kakih petnajstih let z velikimi, od glave štrlečimi ušesi, ostala trojica — dva večja in en manjši poba — stopa po prstih za njim. Kaj hočejo? Ali so nas prišli samo gledat ali nameravajo kaj hujšega?

Čudna družba je bila med tem dospela do nas, se skobacala na oder in se ustavila pred našim »kurnikom«.

»Hitro, hitro! Joj, če nas kdo vidi!« je šepnil eden izmed večjih dveh.

»Nikar, Peter!« je svaril najmanjši. »Veš, da takoj zapazijo! Pustimo rajši!«

»Kaj bodo zapazili, ko jih imajo toliko! Mogoče jih komedijant sam še nikoli ni preštel!« ga je zavrnil največji, ki mu je rekel oni 'Peter'. In že je iztegnil roko po meni.

»Pa vendar ne boš vprav Gašperčka!« je odsvetoval tudi tisti, ki doslej še ni nič govoril. »Gašperčka najprej pogrješijo! Daj rajši enega izmed vojakov, če že hočeš!«

»Kaj? Gašperčka ali pa nič! Kdo pa bo vedel? Ti, Pepček, gorje ti, če kaj izblebetaš!« je zapretil Peter najmanjšesemu, me pograbil, še precej spretno razvesil in stlačil pod suknjič.

Imel sem namen, da bom zakričal iz vsega grla na pomoč, če bi se res lotili mene ali pa koga drugega izmed nas; dà, naj bi se bili celo grofa! Toda Bog ve, ali je res tako, da izgubiš glas že od prevelikega strahu, ali pa je prišlo vse to vendarle preveč nemadno in hitro: niti golsniti nisem mogel! Seveda pa nisem dvomil, da se oglase moji tovariši ko en mož. Rekel sem si: če začne zdaj

vpiti sredi tihe noči teh dvajset oseb, se mora prebuditi vsa vas!

Nič! Niti eden se ne game! O, čeprav jih nisem mogel videti, sem imel občutek, da se celo vesele! Morda že drug drugega suvajo v bok in si mežikajo; čim pa se zapro vrata za menoj, se spuste v glasen krohot!

»Čakajte, plačate mi tudi to!« sem se zaklel. Toda že mi je strah zatrl tudi še to misel. Kje pa je zapisano, da se sploh še vrnem kdaj med nje? Ali me ti potepi miso vzeli, da me — skrijejo?

Vem, mojster me ne bo hotel zapustiti kar tako — kakor bi morda naposled le katerega drugega izmed mojih tovarišev, če bi videl, da je vse iskanje zaman. Vzel bi pač orodje in napravil namestnika; dočim je sam rekel, da mene ne bi mogel nikoli več. Ko torej opazi jutri ali morda že nocoj, da sem izmanjkal prav jaz, spravi vso vas pokonecu, pokliče na pomoč tudi orožnike, pove mojo silno ceno, bo divjal in tarmal in zapreti, da sploh ne pojde odtod, dokler me spet ne dobi.

Toda — kaj pa, če le vse ne bo pomagalo in me hudobneži skrijejo tako, da me ne najde nihče več?! Večno tudi ubogi mojster ne bo mogel ostati tu. In naposled mu pošlje prijatelj Tesar mojega dvojnika, pa mi bo usoda zapečatenjena! ... Paglavci me izvlečejo potem na dan in siromak se bom lahko kazal po vaških škednjih pred umazanimi otročaji. Dokler ne bom bolj umazan od njih samih in nekega dne ne obležim na kakem smetišču!

To so bile groze, ki so me spreletavale, ko so mladi zločinci zunaj pred vrati ugasnili lučko, zbežali z menoj na neke svisli za drugo ali tretjo hišo od tam,

me zakopali globoko v seno ter se potem tiho spustili po lestvah spet na tla.

Spodaj so še nekaj časa šepetali med seboj — gotovo jim je dolgoušec spet pretil z vsem mogočim, če kaj izdajo! In nato iznova gluha tišina!

Čemu bi pravil, kaj mi je vse šlo po glavi tisto dolgo noč potem? Ljudje so tako srečni — najmanj kadar so nesrečni, se to lahko imenuje sreča! — da naposled le zaspe in vsaj za toliko časa pozabijo svoje križe in težave; nam tudi to ni dano! No, jaz se doslej radi tega nisem pritoževal. Saj mi pa tudi še nikoli ni bilo tako strašno pri sreč! Niti takrat ne pred tisto dražbo. Imel sem vsaj svoje tovariše okrog sebe! Drugače pa so mi bile prav noči vedno tako ljube: premišljeval sem lahko vloge, iskal, kakor se spodobi za pravega umetnika, kako bi to ali ono napravil še bolje. Toda na kake vloge naj mislim tu, ko je bilo sploh vprašanje, če bom še kdaj katero igral! Skratka: bila je strašno dolgo in strašno težka ta noč!

Pa kaj je res ne bo konec? sem se vprašal čedalje bolj pogostoma. Kajti čeprav sem bil globoko zakopan v seno in čepra vsem razumel, da svetloba ne more do mene, se mi je zdelo vendar, da da mora biti zunaj že davno dan. Tu nenadoma zaslišim spodaj mojstrov zelo razburjeni glas. »Pa kako? Kdaj? Kdo?« so vprašali drugi, od kojih nekatere sem moral slišati včeraj med domačimi. »I, kaj jaz vem kdaj! Po noči pač!« je jezno odgovarjal mojster. Na to svet oni: »To morejo biti edino otroci! Kdo hočete, da se drugače polakomi takih stvari? Najbolje, da gremo takoj javit orožnikom! Če le mi zraven tisti Peter, znani malopridnež z dolgimi ušesi!«

A. K.:

Vilim Bukšeg.

»Hrvatska je zemlja bezakonja i demoralizacije. U njoj ne postoji zakon ni za koga ni za što, u svem i svačem vlada i odlučuje jedino volja i zahtjev šefa vlade, bana Dragutina grofa Khuen Hedervaryja, po čijoj komandi sudovi sude i osudjuju, upravne oblasti gnjave i dave pučanstvo, sabor na sva bezakonja i lopovluke sudova i oblasti šuti, svireposti odobrava, stvara zakone ubitačne i

štetne po zemlju, podlo se i kukavički klanjajući i povijajući svojemu vodji »preuzvišenoj« prosto varalici — banu.«

Tako je Pučanin (dr. Franko Potočnjak) očrtal l. 1902 stanje v Hrvatski in Slavoniji v znani svoji brošuri »Kako se drži prosti lopov na banskoj stolici«. (Budimpešta, 1902. Medjunarodna tiskarna VIII Futo Utza 44.) In prav to leto je praznovala socialno demokratska

stranka Hrvatske in Slavonije že desetletnico obstoja svojega osrednjega glasila »Slobode«. L. 1892, ko je Khuen že 9. leto bil ban Hrvatske, so pokrenili maloštevilni pionirji socializma na Hrvatskem list, ki naj vzbudi delavskega in kmetskega proletarca ter ga vzgoji za zavednega socialista. 1. aprila je izšla prva številka hrvatske »Slobode«. V majskem listu l. 1902 (»Prvi svibanj 1902«) čitamo jubilejni članek »1892—1902«, ki ga je napisal Vilim Bukšeg, da prikaže: kako je zaključek pariškega mednarodnega kongresa l. 1889, ki je določil prvi maj za delavski praznik, vplival tudi na zavedne proletarce na Hrvatskem, ki so se brez ozira na vse težkoče razmahnili in l. 1892 — kljub Khuenovemu stransnemu režimu — začeli s »Slobodo« uprav s izifovsko delo socialistične propagande v zemlji »bezzakonja i demoralizacije«, »u kojoj ne postoji zakon ni za koga ni za što«.

Vilim Bukšeg se je spomnil v jubilejnim članku deset let dela in boja, nad in razočaranja, zmag in porazov ter je poln navdušenja vzkliknil: »ne, niso zaman prinešene vse one težke, mnogostevilne žrtve in pretupljena preganjanja, ki so jih bili deležni socialnodemokratski borci v teh desetih letih, ali — brez žrtev, brez truda ni uspeha. Im ali ni vzvišena ideja socializma »izprememba današnjega krivičnega družabnega reda v boljši, pravičnejši red« vredna najtežjih žrtev?«

Socialistične misli so začele prodirati med hrvatsko delavstvo že okrog leta 1888. Na mednarodnem zboru v Curichu l. 1893 so bili že hrvatski socialisti zastopani po delegatu Ivanu Ancelju, ki je predložil mednarodnemu socialističnemu delavskemu kongresu v Curichu l. 1893 kratko, na 4 straneh navadne osmerke tiskano poročilo. Iz tega se izve o težavnih razmerah tedanje dobe: delavci so prepuščeni na milost in nemilost svojim gospodarjem. Shodi so prepovedani; agitacija je mogoča samo od moža do moža. Kljub vsemu temu se je vršila prva konferenca delavcev Hrvaške že l. 1888 ob priliki razvitja zastave društva »Sloga« v Sisku. V aprilu l. 1892 pa je izšel strankin časopis »Sloboda«, ki izhaja vsakih štirinajst dni. Ima 700 naročnikov. Boj je težak, kajti: »poli-

tisch rechtlos und in ökonomischer Knechtung, können wir unseren Klagen nigneds Geltung und Würdigung verschaffen.« Vendar se giblje. Iz Zagreba so šli že zastopniki na kongres pekov in mizarjev; kongres čevljarjev pa se je vršil že v samem Zagrebu. Početna organizacije je storjen. Poleg Ancelna so takrat delovali Josip Jaklin, Ječmenjak, Mainkas, Šraub in seve Vilim Bukšeg, ki se je v tiskarni A. Brušem l. 1889 že izučil tiskarske stroke in delal kot stavec v Zagrebu do l. 1892, ko je nastal štrajk tipografov. Mladi Bukšeg je odšel veselo v svet v Avstrijo in Nemčijo, da se izpopolni v izobrazbi. — Na jesen l. 1894 se je vršila konferenca, ki je ustanovila oficialno hrvatsko socialno demokratično stranko s hajnfeldskim programom. L. 1895 se je vršil prvi strankini zbor. L. 1896 je sodeloval Ivan Ancel v Ljubljani na strankinem zboru, ko se je ustanovila jugoslovanska socialno-demokratična stranka. Istega leta ob Božiču so zborovali zopet v Zagrebu, kjer so hrvatski organizatorji konstatirali porast stranke, zlasti med kmeti, kjer da je najboljši zaveznik socializma — lakota! Vendar se je odklonil predlog po posebnem agrarnem programu, pač pa se je političen program točno definiral. (»Autonomija Hrvatske, Slavonije, Dalmacije u svim područjima javnoga života, autonomija županija, kotara i općina te kulturno jedinstvo socialista u susjednim jugoslavenskim zemljama itd.«)

V širših krogih Hrvatske so seve takrat smatrali socializem za »anarhizem« in strah pred socialisti je bil seve neverjeten. Početek gibanja je bil sicer pozdravljen s posmehom, češ, kaj hočete v Hrvatski. Časopisi so posmehljivo pozdravili gibanje, češ, prišlo je in tudi izginilo bo. No, kmalu so videli, da imajo opravka z idejo, ki navdušuje, fascinira in katere se oklepajo množice. In nastal je na eni strani strah, na drugi pa progoni, plenjenje socialističnega tiska in prepovedi shodov.

Poleg Ivana Ancela vidimo v gibanju razen omenjenih vse polno borecev — zlasti od 1897 dalje prihajajo novi kljub strašnim obsodbam in progonom. Vilim Bukšeg se vrača iz armade, kjer je preživel dve leti stalnih šikan in strogega nadzora. Takoj postane urednik »Slobode« in vodja gibanja. Kot ro-

jenega Zagrebčana ga niso mogli policijsko izgnati kot so druge. L. 1899 se vrne vodstvo stranke iz mitroviške kaznilnice. Obsojeni so bili Vitomir Korać na 18 mesecev, Ancel na 12 mesecev, Friškovič na 6 mesecev, Ivan Sič na 6 mesecev itd., vsi vsled socialističnega dela. V stranki delujejo inteligentje in delavci: V. Wilder, J. Janušić, V. Jelovšek, Evgen in Juraj Demetrović, V. Paher, Delić, Sl. Henč, Rudolf Züstler, Stj. Batt, Geza Brudnjak, Kaurič, Štengel. Same mlade, ognjevite duše, ki jih je vzbudila ideja socializma in jih zanesla med one, ki so si vzeli za življensko nalogo hrvatskega proletarca združiti v internacionalnem boju proti kapitalističnemu izkoriščanju.

*

Ivan Ancel je odšel kmalu med meščane. Absolvirani gimnazijec postane mizarski pomočnik, nato ravnatelj okružne blagajne, potem meščanski obč. svetnik zagrebški, ravnatelj tramvaja, ob prevratu namestnik poverjenika itd. Obetal in trpel je za delavsko stvar v mladih letih mnogo. V. Wilder je današnji demokratski poslanec v Belgradu. Leta 1902 je še v majskem listu kot študent zapisal: »a socializem, koji se temelji na znanstvenoj podlozi, koji je odlučni branitelj slobodnog iztraživanja i čiste umjetnosti — najboljim je zalogom za kulturni razvoj svega čovječanstva«. J. Janušić je kmalu umrl; bil je velik propagator med študenti; po njem je veliko gibanje med študenti še sedaj, združuje jih klub »Jurislav Janušić« v Zagrebu, ki izdaja časopis »Mlada Jugoslavija« pod predsedstvom Slovenca O. Kerševana. Vladimir Jelovšek ni bil izrecno socialist, tudi sedaj stoji ob strani; je samo zdravnik. Bratov Demetrovićev tudi ni več v gibanju. Evgen je šef najbolj razširjenega lista hrvatskih blokašev »Jutarnjega Lista«; Juraj pa je šef Hrvatskega štamparskega zavoda, bivši poslednji ban Hrvatske... In oba sta mnogo obetala. Evgen Demetrović je bil ustanovitelj konzumne i štedovne udruge »Napred« v Zagrebu, ter se je hotel posvetiti delavskemu združnemu pokretu, ali je po 10 letih dela odšel v meščanske kroge, dočim je brat Juraj krepko deloval še dolga leta (17 let) do srede vojske, ko se je vsled danes še nepojasnjenih raz-

mer ločil in ustvaril s svojo agilnostjo Hrvatski štamparski zavod ter revijo »Hrvatska njiva« sedaj »Jugoslovanska njiva« in odšel med demokrate. Svetozar Delić je bil po prevratu kot komunist izvoljen za zagrebškega župana; deloval je do lani kot ravnatelj konzumne zadruge »Napred«, ki so jo zavzeli komunisti, ali se je tudi tu odstranil... Slavko Henč, mizarski pomočnik, je deloval dolgo let kot ravnatelj okružne bolniške blagajne v Osijeku, po prevratu je bil nekaj časa narodni poslanec, ali se je vrnil nazaj k svoji obrti in ima v Zagrebu mizarsko delavnico. V gibanju ne deluje več. Dr. Züstler je menda odvetnik v Sarajevu.

Vilim Bukšeg in Vitomir Korać sta edina vstrajala na vodilnih mestih kljub vsemu. Bukšeg miren, spravljiv, ležeren, kompromisen — Korać razdražljiv, napačna in bojovna natura; Srb, pravoslavne vere; bolehljiv, kar utemeljuje njegovo razdražljivost in bojevitost. Bukšeg, Hrvat, Zagrebčan, delavec-tipograf. Bukšeg reprezentira gibanje na zunaj, organizira, hodi na shode in kongrese, je v stalnem kontaktu z živim svetom; vsi ga poznajo. Zna govoriti na internacionalnem kongresu, osvaja srca na selu in na tovarniških sestankih. Vitomira Koraća priklepa bolezen v sobo; v mitroviško kaznilnico je odšel zdrav, iz nje neozdravljivo in težko bolan; težko se giblje. Zato je njegov delokrog: časopis, knjiga, polemika in studija. Korać vodi, Bukšeg izvršuje...

Ko se bo pisala zgodovina socializma na Hrvatskem in v Slavoniji in se bo analiziralo, kje so vzroki, da ni socialna demokracija imela v teh deželah večjega uspeha, bo treba objektivno presoditi vpliv, ki sta ga imela Hrvat Bukšeg in Srb Korać na vse one, ki so prišli v gibanje in zopet odšli.

Pri tem seveda se bo treba ozirati na razmere, v katerih je živelo hrvatsko delavsko in kmečko ljudstvo, na političen položaj, stališče inteligence ter seve eksistenčne mogočnosti onih, ki so hoteli delovati v prid zanemarjenega ljudstva. Bo to zelo zanimivo in poučno, kakor je sploh pogled na vso tedanjo hrvatsko politiko, ki se je razvijala proti madžaronstvu za duševno in gospodarsko osvobojenje hrvaškega naroda. Bukšeg in Korać sta bila vodnika na skrajni levi...

Ne bo odveč, če se ozremo na gospodarske razmere za ere bana Khuena. — Po poročilu kr. zem. obrtnega nadzornika v Zagrebu za l. 1895 je obstojalo tedaj na Hrvatskem in v Slavoniji 263 veleindustrij z 10.158 delavci (7985 moških in 2173 žen). Najbolj industrijalna je bila pač zagrebska županija, v kateri je bilo 120 podjetij, od teh je najznamenitejša predilnica v Dugiresi (754 delavcev), tobačna tovarna v Zagrebu (612 del.), tovarna za strojenje kož (400 del.), železniške delavnice v Zagrebu (250 del.). Tedaj: mala industrija brez izgleda na razvoj, ker so bile prometne razmere obupne in tarifna politika strašna. Poleg tega vse v rokah Nehrvtov = Nemcev in Madžarov oz. Židov. — Na kmetih je seve bilo istotako obupno stanje. V (hrvatskem) Zagorju — lakota; v Sremu povzročea zakon o delitvi zadrug strašno razorenje. Za ere Khuenove so začele zadruge, v katerih je ljudstvo dotedaj zadovoljno in srečno živelo, razpadati. Doslej se je kmečko ljudstvo v zadrugi rodilo, v njej raslo, živelo in umiralo. Početek in konec, ves potek življenja: z a d r u g a. Khuen je dovolil, da se smejo raziti in premoženje razdeliti. Od kod denar? Prišli so lihvarji, židje in advokati. Kmalu je bilo vse zadolženo. Najobičajnejša obrestna mera 25%. Kmet si je zemljo, kojo je preje zadržno obdeloval in v zadrugi užival skupno sadove dela, razdelili in zadolžil. Žid je postal gospod, advokat prav tako — Švabi in Rume in Iriga, pridni ljudje, pa so izrabljajoč položaj, postali dominantni živelj v Sremu v najboljšem delu Hrvatske. Agitacija socialistov tam, kjer je doma lakota in kjer narod upada v revščino, seve ni težka, če je ob enem vstvarjajoča. Negativno in samo agitatorno delo ima momentano pač uspehe, ali ideja se ne zasidra. Idejo vživi le pozitivno delo. In tako bi bilo v tej dobi razoravanja starih vaških zadrug potrebno — moderno združništvo! Ni ga bilo, ki bi to vršil v socialističnem znislu. Drugi so začeli. Srbska narodna stranka je leta 1897 ustanovila prvo seljačko zadrugo v Kamenici v Sremu, nato se je l. 1898 ustanovil že Savez srbskih zemljoradniških zadrug. Tu so delovali Vladimir Matijević, Svetislav Šumanović in Aćim Gjermanović. Hrvate so šli za Srbi in l. 1898 usta-

novili v Končanici prvo zadrugo, nato tudi Savez hrvatskih seljačkih zadrug. Glavni propagatorji pod okriljem Hrvatske poljedeljske banke so bili dr. Ante Bauer, Milan pl. Kipach in dr. Ante Radić brat Stipice. Madžaronska vlada pa je začela z »vjeresijskimi zadrugami« l. 1898. Izdala je poseben zakon »o vjeresijskim zadrugama«. Središnjica je bila v Budimpešti, v Zagrebu in Osjeku pa zastopstvi. — Srbski združni pokret je prednjačil, ker je bilo vodstvo v krepkih rokah Aćima Gjermanovića. Vjeresijske zadruge pa je z vso močjo podpirala vlada.

*

Kmetijski pokret Stjepana Radića je politično uspel. Pokojni dr. Anton Radić, brat Stjepana, je ustanovik gibanja. L. 1895, mislim, je ustanovil kmečki list »Dom«. Brata sta se polagoma oprijela kmečkih množic, in danes je Stjepan Radić po 20 letih dela med kmeti absolutni gospodar cele hrvaške politike, ker kmetško ljudstvo tvori veliko večino Hrvatov.

*

Vilim Bukšeg! Ko pregledujem razvoj socialne demokracije v Hrvatski in Slavoniji, povsod na prvih mestih to ime. — V spomenspisu o 40 godišnjici života i rada »Hrv. tip. društva« čitamo, da je bil že l. 1895 izvoljen v tarifno komisijo. L. 1897 prevzema uredništvo »Slobode«. L. 1900 je izšel v založbi »Slobode« majski list. Na čelu V. Bukšega temperamentni članek »U oči radničkog blagdana«, kjer hrvatskim proletarcem zabičuje: »mi se ne možemo na nikoga oslanjati i u nikoga pouzdati. Spas radnoga naroda iz njegovog današnjeg duševnog, političkog i gospodarskog robstva moguć je samo po njem samom.« »Vsaka nova ideja, novi nazor, novi pravac ima nasprotnike; najljutejše in najhujše nasprotnike pa je imela vedno ideja, ki je stremela za odpravo obstojećih krivic. Tako je z načelom socializma zlasti v Hrvatski, ki je po svoji zgodovinski prošlosti predestinirana za neke vrste trdnjavo proti slobodnim in slobodoumnim nazorom.« Majski list l. 1901 izide zopet pod vodstvom V. Bukšega. V »majskem listu« za l. 1902 — zopet Bukšeg itd. itd., dokler ne pridejo »zmožnejši«, kojim rad prepušćam prostor.

Na strankinih zborih socialno demokratske stranke Hrvatske in Slavonije otvarja kot glava eksekutive zborovanja in referira o delu stranke in o delu strokovnih organizacij ali o najvažnejših točkah kot generalni štrajk ali kaj podobnega. Prvič l. 1895, predno je šel k vojakom.

V boju proti Madžaronstvu, da se Hrvatska reši tutorstva madžaronov in da se narodu dajo ustavne pravice in svoboščine je seve socialna demokracija vedno v prvih vrstah in z njo seve poleg V. Koraća Vilim Bukšeg. Na velikem zboru 9. marca 1903, kjer zahtevajo vse hrvatske stranke »potpunu finančelnju samostalnost« ter »potpunu slobodu štampe, sastajanja i udruživanja, slobodu izbora te občē jednako, tajno i izravno izbornu pravu«, grmi Vilim Bukšeg. (Glej: Hrvatska politika 1903 od Janko Iblerja.)

Razume se, da je madžaronska vlada vzela Bukšega na piko in iz poročila na strankinem kongresu, ki se je vršil od 24. do 26. dec. 1905 čitamo, da je »drug Vilim Bukšeg odsedio 14 dana zatvora i morao platiti 142 kruna globe — drug V. Korać pak 10 mjeseca tamnice...« V poročilu IV. zbora (od 23. do 26. dec. 1906 v Osjeku) pa čitamo, da so Frankovei po dogovoru z vlado obdolžili predsednika okružne blagajne Vilima Bukšega »ni manje ni više nego poneverjenjima«. Podban Chavrak je seve Bukšega suspendiral ter ga izročil sodišču, ki je pa po dolgem natezanju moralo konstatirati, da proti V. Bukšegu ni pōvoda v nobenem oziru postopati. Zato pa so odgovornega urednika »Slobodne riječi«, mizarskega pomočnika Batta (poznejšega soc. nar. poslanca v Beogradu) obsodili na 8 mesecev težke ječe...

Proti socialni demokraciji je ustanovila madžaronska vlada »hrvatske radnike«, ki so jih organizirali Frankovei. Tem iztrgati delavce ter jih organizirati na razredni podlagi — to Bukšegova naloga.

Strokovni pokret: ustanovitelj medjustrokovnega udruženja — glavnega radniškega saveza — saveza grafičkih radnika; socialno politično delo: predsednik okrožne bolniške blagajne — poverjenik za socialno politiko v Narodni vladi — predsednik Osrednjega urada za osiguranje delavcev, končno njegov generalni ravnatelj;

so c. delo: urednik strankinih listov in prvih majskih spisov (l. 1900, 1901, 1902 itd.), pisec prvih brošur (»Dolazi glad i nevolja« — Budimpešta l. 1903), referent o delu stranke, govornik na shodih, organizator in propagator, poslanec v privremenem narodnem predstavništvu v Belgradu, minister prehrane in obč. svetovalec v Zagrebu — eto Vilima Bukšega!

Kot strokovničarja karakterizirajo V. Bukšega sledeči nazori, ki jih je izrekel l. 1905 kot poročevalec o generalnem štrajku: »govoriti samo o generalnem štrajku ni priprava zanj, ta je samo v delu! Delo pa je: širiti in jačati organizacije, ki postanejo po številu važen činitelj v deželi..., ko se pa povzdigne kapitalistična produkcija do popolnosti in bo s tem tudi delavstvo številno najmočnejše, gospodarsko in družabno pa najvažnejše, pa generalnega štrajka ne bo treba!«

Kot politika pa V. Bukšega označujejo nazori, ki jih je zapisal ali izpregovoril ob raznih važnih momentih. V spominskem članku ob desetletnici »Slobode« l. 1902 beremo: »Obćenite naše mizerne političke i društvene prilike donášaju sa sobom, da socialna demokracija u Hrvatskoj i Slavoniji imade ne samo čisto radničko značenje, već zado biva postepeno, ako i polagoma, sve više misija občē društveno: kulturnu i narodnu. Ona je jedina u stanju i imade sve uslove zato, da skuplja u svoje redove sve one elemente, koji slobodno misle, koji se ne smatraju vezani nikakovim dogmama ni starim per-gamenima.«

Ko je poročal na strankinem zboru l. 1905 o koaliciji z meščanskimi strankami v svrhu uspešnejšega boja proti Madžaronom, je dejal: »Kratkovidnost je, če se misli, da je naša naloga, izključiti iz borbe vse druge in če se misli, da je izdajstvo načela razrednega boja, če se socialna demokracija v svrhu dosege lastnih zahtev koalira z meščanskimi političnimi strankami. Izredne razmere zahtevajo izredne načine dela.« V debati so nepomirljivi očitali glavnemu odboru koalicijo, Bukšeg je v zaključnem govoru mirno in s posebnim naglasom povdaril: »Ali kraj sve osude oportunitizma, ja mislim, da će oni drugovi, koji će znati računati sa prilikama i sa razpoloživom snagom, od časa do časa biti

istotako prisiljeni na opravičani oportunistični, na koji smo bili prisiljeni mi.« (Glej »Vijećanje III. zbornice« l. 1905, str. 54, 11.)

L. 1906 je izjavil na zboru stranke: »taktika stranke mora se uvijek proučavati prema prilikama, u kojima se proletarijat, u kojima se stranka nalazi.« (Glej Zapisnik IV. zbornice 1906, str. 40.)

Na kongresu social.-dem. stranke v Vojvodini l. 1919 je v pozdravnem govoru konstatiral: »Postoje dva pravca i dve partije. Prvi je pravac naš: da svaka partija određuje taktiku prema prilikama, u kojima se nalazi. Drugi je pravac onih, koji pod uticajem velikih svjetskih događaja misle, da je revolucija tu, ne vodeći računa o tome, da li za revoluciju ima uslova i da li će revolucija imati uspjeha.« (Glej: vamredni kongres. Str. 7. Biblioteka »Slobode«, III. zvezek.)

Zmernost, treznost in premissljenost so bile lastnosti V. Bukšega. Tudi tedaj, ko so se drugi navdušili in zidali gradove v oblakih, je ostal miren. N. pr. na kongresu stranke v Osjeku l. 1906 je Henč Slavko govoril daljši govor o organizaciji poljedelskega delavstva. V debati so govorili poljedelci Aca Bankovački v imenu Fruškogorcev, Arnoš in Maleković v imenu Sremcevi, ki so zahtevali, da se odredi oblika njih orga-

nizacije. Vilim Bukšeg se je javil za besedo in povedal: »težišče dela pri poljedelskem delavstvu je v izobraževanju. Vlivati mu je vero v lastno moč, v moč sloge. Kakšne organizacije morejo nastati, se bo še-le videlo. Za enkrat bo vsaka organizacija le sama sebi namen: bo skupljala enako misleče in se udeleževala agitacijsko in organizatorno.«

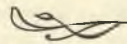
Tak je bil pokojni V. Bukšeg.

Dovzeten za vse lepo in dobro. Ko je hodil po svetu, in hodil je rad in mnogo, ker se je vedno kaj novega naučil, vedno je mislil: kako bo vse to, kar je videl drugod, tudi doma oživitvoril. N. pr. udeležil se je delavskega dne v Celju l. 1922 in delavskega zleta v Mariboru l. 1923. V »Crvenom kalendaru« za l. 1924 na str. 45—49 je priobčil lep spis »Radnički sletovi u Sloveniji« s 3 slikami mariborskega zleta. Končujoč je vzkliknil:

»Za kruh svagdanji neka se bore sindikati radnički, za političku borbu partijska organizacija, za organizovanje i borbu radnika kao potrošača konzumne i produktivne zadruge; brigu oko zdrava duha u zdravu tijelu neka preuzme nova kulturna proletarska organizacija, koju treba tek stvarati.«

Kot človek ni imel sovražnikov.

Umril je na proletarski boleznijetiki v delavskem sanatoriju Brestovcu, star komaj 50 let.

MELHIJOR ČOBAL (Zagorje):

Moji spomini.

VI.

S pokojnim Grabljevicem sva prehodila potem vso zgornjo, srednjo in spodnjo Štajersko ter organizirala rudarje. Köflach me je potisnil na delo za organizacijo! Samo ob sebi je prišlo.

Prav rad se spominjam teh časov. Hudo je bilo, ali vendar lepo, ker smo kljub vsem težavam le napredovali.

Večkrat so naju zaprli. V Fohnsdorfu sva dobila vsak po 6 dni, ker sva se »upala« rudarje brez oblastnega dovoljenja povabiti na sestanek. Ko sva prišla prvič v Trbovlje, so naju čakali že orožniki na postaji. Itd. itd. V Trbovljah sva imela shode v kmečki hiši pri Selivšku nad Trbovljami. Gostilničarji nam iz strahu pred rudniškim ravnateljstvom

niso dovoljevali svojih prostorov za shode. Da so bili orožniki nama vedno za petami, razume vsak, kdor pozna tiste čase.

Ivana Mlinarja sem spoznal v Celju, kjer je bil stavec v tiskarni. Bil sem na shodu — mislim, da je bilo leta 1895 — v Zabukovci. Takrat so nas poleg rožnikov in oblastvi preganjali tudi že duhovni, češ da smo »brezverci«. Tako so na rudarsko zborovanje v Zabukovci pripeljali 4 duhovni nad 400 kmečkih ljudi, mož in žensk, ki so nam seve shod razgnali in mene opljuvali ter opsovali. Ko sem se zvečer po tem shodu vrnil v Celje, bil sem silovito razkačen nad takim počenjanjem katoliške duhovščine in sem v krogu sodrugov rentočil na vso moč, no — nek mlad fant me je začel

tolažiti, češ bo že bolje, le nič obupavati. Dejali so mi, da je to Ivan Mlinar. Seznanil sem se z njim in postala vsa nerazdružljiva prijateljca.

Moji dnevi v Köflachu pa so bili sešteti. Grabljevic je prišel nekega dne k meni v kolonijo; na poti ga je srečal rudniški ravnatelj Hike, ki ga je ustavil, češ kaj ima v rudniških stanovanjih opraviti. Grabljevic mu je drugi dan poslal dopisnico, na kateri je narisal pasji bič, češ to zasluži tisti, ki tako nekvalificirano napada ljudi. Rudniško ravnateljstvo je nato meni službo odpovedalo in bil sem na cesti. Rudarji so hoteli takoj v štrajk radi tega, ali odsvetovali smo jim; bilo je poleti in premoga več kot dosti. Mislil sem odpotovati v Nemčijo; po razgovorih s sodrugi sem se odločil nazaj v slovenske kraje. Tako sem odšel v Celje, odtod pa v rudnik Pečovnik, kjer sem takoj dobil delo. V tem rudniku je delalo kakih 50 rudarjev, ki sem jih pač takoj pridobil za organizacijo. Ko je ravnatelj (bil je neki Čeh) za to zvedel, sem že bil na cesti. Šel sem na sodišče tožiti za 14-dnevno odpoved in rudnik je bil obsojen. S tem seve pa je bila tudi moja rudarska usoda zapečateana, ker so me rudniški gospodarji vzeli na »indeks«.

Kaj sedaj? Uklonil sem se želji organizacije in prevzel rudarsko tajništvo

za slovenske revirje. V Celju sem se spoznal z Rokom Drogenikom (rojen 31. jul. 1869; umrl 23. febr. 1903), ki je deloval med kmeti v celjski okolici. Izdajal je leposlovni list »Svobodni glasovi«. Izdal je tudi brošuro »Odprta beseda slovenskemu kmetu« po nemški enako se glaseči izdaji. Celjsko okrajno glavarstvo jo je kmalu zaplenilo. Slučaj je nanesel, da sva z Zadnikom hodila po Celju in se razgovarjala, ker je bilo na ulici najvarnejše govoriti, kar ni bilo treba, da bi drugi slišali. Sreča naju policijska patrolja s komisarjem. Vprašajo naju, kje stanuje Drogenik. En policaj je neprevidno povedal, da je »tista brošura« konfiscirana. Zadnik se je poslovil in jo ubral k Drogeniku, da poskrijeta zalogo — jaz pa sem patrolo vodil po drugi poti tja, ko sem se parkrat zmotil, smo našli vendar stanovanje Drogenikovo in par brošur...

Celjska okolica je bila takrat dobro organizirana. Moje glavno delo kot rudarskega tajnika je bilo organizirati rudarje od Celja doli proti jugu, zlasti v Trboveljskem okolišu. Doslej so bili rudarji Velenj, Zabukovca, Hrastnika in Trbovelj v graškem izobraževalnem društvu, kar je bilo treba reorganizirati v rudarsko organizacijo. Zagorje pa je bilo v ljubljanskem izobraževalnem društvu.

IVAN HLADNIK:

O naših vodnih silah.

II.

Vodna kolesa.

Ljudje po deželi poznajo po navadi le dve vrsti vodnih koles, in sicer takomenovano »malo kolo« in »veliko kolo«. Mala kolesa, katera se danes le še malokje vidijo, potrebujejo precejšen padec, 4 m in več, ter veliko množino vode, ker delajo z zelo slabim učinkom, to se pravi, moč vode je zelo slabo izrabljena. Vsled velike hitrosti vode, s katero drvi ista iz žleba po koritu na vodno kolo in vsled majhnega premera kolesa (pribl. 70—80 cm), dela kolo precej obratov, tako da se je rabilo to kolo največkrat za direkten pogon vodnih žag. V to svrhu se je pritrnilo ponavadi tako vodno kolo na železno vreteno, katero se je vrtelo v dveh ali treh ležiščih. Na

drugem koncu vretena se je pritrnila krivočepna kljuka, na koji je bila pritrjena ojnica žage. Ker se te vrste vodnih koles v obratu ne obnesejo dobro, jih je danes že prav malo videti, ker novega kolesa te vrste sploh nihče več ne napravi.

Mnogo boljše se je v obratu obneslo druge vrste kolo, katero je med ljudstvom znano pod imenom »veliko kolo«. Mi razločujemo v glavnem tri vrste takih koles in sicer z ozirom na to, kje priteka voda v kolo, namreč: a) iz vrha, b) od strani, c) od spodaj.

a) Vodna kolesa s pritiskom vode od vrha delajo, ako so pravilno izvršena, z dovolj dobrim učinkom, približno 70%. Voda deluje na kolo deloma s svojo hitrostjo, največ pa

s svojo težo. Ima tudi to prednost pred drugimi vodnimi kolesi, da se izrabi malodane vsa voda z zelo majhno zgubo, kar je velike važnosti pri majhnih vodah, osobito ob času suše. Voda, katera je vpeljana po koritu do vrh kolesa, premakne kolo najprvo z udarcem vode ob isto in napolni potem eno celico za drugo. Voda, s katero so celice napolnjene, obtežuje kolo od gornje do spodnje točke, dokler ne pride posamezna celica tako globoko, da se voda iz nje sprazne in gre potem prazna navzgor, da se na vrhu zopet napolni. Taka kolesa imajo ponavadi premera $3\frac{1}{2}$ —5 m, včasih tudi več, širokost kolesa je pa odvisna od vodne množine, ki je na razpolago, ozir. če je vode dovolj, od moči, katera je za obrat potrebna. To kolo se uspešno uporablja pri padcu od $3\frac{1}{2}$ m naprej.

- b) Pri vodnem kolesu s stranskim pritokom vode deluje voda na kolo s svojo energijo in s svojo težo. Uporablja se pri manjših padcih, t. j. od treh metrov doli. Pri skrbno zgotovljenih kolesih se sme računati z učinkom pribl. 60%. Paziti je treba na to, da je pri takem kolesu korito, po katerem isto teče, lepo v radiusu izvršeno in da je čim manjši presledek med zunanjim premerom kolesa in koritom. Tudi stranice kolesa morajo kolikor mogoče tesno iti mimo stranic korita. Pri pravilno izvršenih napravah navedeni presledek ne sme znašati več kakor $\frac{1}{2}$ cm. To pa zato, ker voda, ki teče po teh presledkih nič ne dela, temveč teče le prazno skozi.
- c) Kolesa s spodnjim pritokom vode delajo z znatno slabšim učinkom kakor zgoraj navedena. Seveda je to zopet odvisno od tega, kako je kolo izvršeno, vendar smemo reči, da učinek pri dobri izvršitvi doseže komaj 45—50%. Pri tem kolesu deluje voda vedno le na malo število lopat

in je za pogon takega kolesa potrebna večja množina vode.

Vse vrste zgoraj navedenih vodnih koles se delajo iz lesa in železa, ali pa popolnoma iz železa. Malo priporočljivo je popolnoma leseno kolo, pri katerem so le tečajni šteklji železni, koji so vdelani v leseno vreteno. Ležišča takih tečajev so ponavadi najprimitivnejše vrste, brez vsake mazilne priprave, kar gotovo slabo vpliva na oboje, povzroča težko vrtenje in hitro obrabo. Zato je priporočljivo, da se vzame železno vreteno, katero se vrti v krepkih železnih ležiščih z blazinicami iz medenine ali bronca. Ta ležišča so pritrjena na betonastih podstavkih in so opremljena s pripravo za zadostno in pravilno mazanje. Na vreteno sta pritrjeni dve železni pesti, na katere se prikrepijo lesene mataroge, koje nosijo lesen obod kolesa, v katerem so pritrjene lopate v potrebnem številu, enakomerno oddaljene ena od druge. Število lopat, kakor tudi njih širina in dolžina, je odvisna od premera kolesa in od razpoložljive vodne množine. Daje je pritrjeno na vreteno veliko zobčasto kolo, ki je po potrebi čelno ali stožčasto in ima navadno lesene palce (zobe). To kolo goni primerno majhno zobčasto kolo iz litega železa, tako da dela os, na kateri je pritrjeno majhno kolo, približno 4—6 krat toliko obratov kakor vreteno vodnega kolesa. Na tej osi so pritrjene jermenice, koje goniyo potom jermenov posamezne stroje, za katerih obrat je namenjeno vodno kolo.

Najbolj trpežna so seveda vodna kolesa, napravljena cela iz železa, vendar stanejo taka kolesa toliko, da je pametneje, kjer to le vodne razmere dopuste, mesto kolesa napraviti turbino. Ugodnosti, katere nudi turbinski obrat, govore zato, da se sploh, kjer je le mogoče, vodna kolesa nadomestijo s turbinami. Stroški za tako napravo so v dobro urejenem obratu kmalu povrnjeni.

LISTEK

Dvoje šestdesetletnic: Antonin Sova in J. S. Machar. Pesnika Ant. Sova in J. S. Machar, ki sta praznovala poslednje dni februarja svoji šestdesetletnici predstavljata danes poleg Ot. Brezine češko pesništvo. Dasi vznikata oba iz ene dobe, iz dobe ko je cvetel realizem, ko se je češka mladina pripravljala na revolucijo, ste vendar povsem različni naturi: Sova je mehak lirik, občutljive duše, a Machar je bojevnik, tribun, trd, strog ter neizprosni kritik vsega slabega. — Sova, rojen 26. febr. 1864 v Pacovu, kot sin tamošnjega nadučitelja, si je kmalu pridobil veljave s svojimi zbirkami »Realistické sloky«, Květy intimních nálad« in »Z mého kraje«. Hitro se je razvijal in kmalu se je nahajal med glavnimi pesniki češke »Moderne«. Poln lirike je izdajal zbirko za zbirko ter postal priljubljen med češkim narodom. Ko je postalo češko delavstvo vodilni činitelj med češkim narodom, se mu je baš Sova eden izmed prvih pridružil in v svojih pesmih prorokoval zmago socializmu. Dolga leta je zavzemal mesto ravnatelja praške mestne knjižnice, katero mesto je šele nedavno opustil vsled bolezni. Na slovenski jezik menda še ni bil prevajan in zato je slovenskemu delavstvu ta socialistični pesnik še malo poznan. Nad 10 knjig pesmi in proze je Sovovo življenjsko delo. — J. S. Machar, danes generalni inšpektor čsl. armade, je bil rojen 29. febr. 1864. S Sovo se je bojeval za iste cilje, ali povsem drugačne. Machar ljubi vrvenje dneva, je nevaren bojevnik, satirik in novinar; on ni le pesnik nego obenem trd in strog kritik, ki ga je tedanja doba prav potrebovala. In zato je Machar vsem tudi veliko bolj poznan, kot njegov lirični sobojevnik Sova. Njega so prevajali, o njem pisali. »Magdalena«, »Golgota«, »Strup iz Judeje«, »Izlet na Krim« in »Konfesije« literata so tudi slovenskemu delavstvu znani. Pa ne le to. Njegov boj v vrstah delavstva, v vrstah svobodomislecev proti frazerstvu in klerikalizmu ter boj zajedno z Masarykom proti Avstriji sta ga napravila znanim. Sedemindeset knjig, deloma pesmi, deloma proza je Machar daroval češkemu narodu. Ker sta delovala oba pisatelja za zmago socializma, se tudi mi »Pod Lipo« pridružujemo njihju častilec ob šestdesetletnici in jima želimo še mnogo življenjske moči v delu za človečanstvo. m. n.

Bedřich Smetana. 2. marca t. l. je minulo sto let, kar se je rodil v prijaznem češkem mestecu Litomyšlu B. Smetana, znani češki komponist. Deček, trinajsti otrok svojega očeta, je kazal že v rani mladosti zanimanje za glasbo. Šest let star je priredil prvi koncert in vsa njega mladost je kakor le en sam študij glasbe. Neprestano seljenje iz kraja v kraj, je mlademu Bedřichu dalo dovolj gradiva za razvoj fantazije. Po dovršeni gimnaziji je prišel v stike z znamenita glasbenima virtuozoma Jos. Prokschom ter s komponistom Lisztom. Smetana je začel komponirati tudi sam in njega prve stvari že kažejo umetnika. L. 1856 odpotuje

v Švedsko v Göteborg, odkoder se je vrnil l. 1860 na Češko. Tu je prevzel vodstvo Narodnega gledališča v Pragi. Iz tega časa so njega opere »Branibori na Češkem«, »Prodana nevesta«, »Libuša«, »Dalibor« in druge. Dasi je v l. 1874 popolnoma oglušil, je še vedno skladal. Umrl je 20. aprila leta 1884. Bedřich Smetana znači za Čehe mnogo. Njega pesmi so navduševale češki narod in mu kazale slavno preteklost, njega opere so raznesle slavo češki pesmi po vsem svetu in napravljale češki narod znan. Zato se v resnici lahko uvršča Smetano med voditelje češkega naroda v 19. stoletju in svečanosti ob njegovih stoletnici jasno kažejo njega delo za Čehoslovake. m. n.

»Od pluga do krone.« Kot otroci smo brali z veliko naslado povest o simu slovenskega kmeta, ki je postal baron. Profesorji v srednjih šolah in učitelji v ljudskih šolah so prav radi uporabljali »od pluga do krone« kot vzgled mladini. Dandanes pa je drugače. — Od trgovskega pomočnika do podpredsednika parlamenta ter do ministrskega predsednika in poslanika v Berlinu: to je kratek životopis nedavno umrlega Vlastimila Tusarja, enega izmed vodij češkoslovaške socialne demokracije. V letih 1897—1900 trgovski pomočnik manufakturne stroke, potem novinar v Brnu, nato poslanec v drž. zboru na Dunaju, v viharjih dneh Avstrije podpredsednik parlamenta — po prevratu opolnomočeni minister in poslanik češke republike na Dunaju, potem dvakrat ministrski predsednik in zadnje čase poslanik v Berlinu. — Dala bi se napisati še lepša povest kot »od pluga do krone«. — Ali pa te dni umrli Viljem Bukšeg: sin ubogih roditeljev se izučil za stavca, dela kot tipograf, stopi v delavsko gibanje, kjer vodi množice k delu in uspehu — postane minister in končno generalni ravnatelj osrednjega zavoda za zavarovanje delavcev, ki jim je posvetil vse svoje življenje. — Eto dopolnila našemu članku »Delati in ne obupati« v 3. št. »Pod Lipo« na platnicah, in to z vzgledi iz bližine. r. z.

Zveza gospodarskih zadrug za Slovenijo v Ljubljani je izdala svoje letno poročilo, ki je zelo pregledno in vsled tega poučno. — Občni zbor zveze se je vršil 9. marca ob polni udeležbi včlanjenih zadrug. Poročilo Zveze naj pazljivo preberemo zadrugni funkcionarji.

Umrla sta odlična Slovenca: Dr. Fran Kos, marljivi zgodovinar in zbiratelj gradiva za zgodovino Slovencev ter ravnatelj srednje tehnične šole Šubic, zelo zaslužen za obrtno šolstvo.

Tomaz Münzer. Literatura, ki se peča s tem izrednim možem: Melanchton: Historie von Th. Münzer, des anfangers des döringischen Uffruhr. Izdano l. 1525. — Seidem an: Biographie Th. Müntzer (1842). — Leopold von Ranke: Geschichte Deutschlands im Zeitalter der Reformation. — Feliks Kuhn: Luther, sa vie et ses oeuvres. Paris, 1884.

Konsumno društvo za Slovenijo

Poštni predal št. 72 **Ljubljana** Telef. inter. št. 178
Pošt. ček. rač. 10.523 Brz. „Kodes“ Ljubljana

Osrednja pisarna in skladišče:

Ljubljana VII, Žibertova ulica štev. 269.

Podružnice:

Okrožje Ljubljana:

Ljubljana: Kolodvorska cesta 56, Sodna ulica 4, Bohoričeva ulica 12, Krakovski nasip 10 in Tržaška cesta 207, Borovnica, Litija, Tržič, Sv. Ana pri Trziču, Križe pri Trziču.

Okrožje Jesenice:

Radovljica, Gorje, Koroška Bela, Sava, Jesenice, Mojstrana, Kranjska Gora.

Okrožje Celje:

Celje, Ljubno, Šoštanj, Rogatec, Radeče, Poljčane, Pragersko, Ptuj.

Okrožje Maribor:

Maribor, Tezno, Fala, Muta, Ribnica na Pohorju, Sv. Lovrenc na Pohorju.

Okrožje Prevalje.

Prevalje, Guštanj, Leše, Mežica, Črna I., Črna II.

Gostilne

Tržič „Del. Dom“, Maribor „Ljudski dom“, Sava „pri Jelenu“.

Blaga prodali v preteklem letu za 40 mil. Din.

Prodaja se le članom. Pristopnina 2.50 Din. — Član društva postane lahko vsak. — Delež 300 Din.

Hranilni oddelek
sprejema in obrestuje hranilne vloge

vedno po najvišji obrestni meri.

Denar zamorete vlagati direktno v centralo po poštinih položnicah, ki Vam jih dajo na razpolago vse prodajalne, ali pa osebno v vsaki posamezni prodajalni.